

Hammer'in Hatıratı

ve

1839'da Saray Tercümanlığından Uzaklaştırılması

Memoirs of Hammer and His Dismissal as Palace Translator in 1839

Ömer Faruk DEMİRKAN¹

Özet

Joseph Freiherr Hammer Purgstall Osmanlı tarihçilerinin başta "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi" ve diğer başka eseleri ile tanıdığı bir müsteşriktir. 1842 yılında yazmaya başladığı hatıratı aile kökeninden ve doğumundan başlayarak nihai olarak 1852 yılına kadar devam etmektedir. Kendi el yazısı ile toplam 5904 sayfa 246 defter tutan hatıratı, ilk defa 1940 yılında Reinhart Bachofen von Echt tarafından kısaltılarak yayınlanmıştır. Bachofen'in bu kısaltmasından dolayı başta Hammer biyografisi için değerli olan dönüm noktaları karanlıkta kalmaktadır. 1811'den itibaren ifa ettiği saray tercümanlığından (Hofdolmetsch) 1839'da Prens Metternich ile girdiği bir münakaşa sebebiyle olaylı bir şekilde uzaklaştırılması hakkında yayınlanan hatıratında kısa bilgi verilmiştir. Osmanlı'nın Viyana Büyükelçisi Sadık Rıfat Paşa'nın da dahil olduğu bu olayı Hammer'in yayınlanmamış hatıratları ışığında makalemizde incelenmiştir. Joseph Freiherr Hammer Purgstall Osmanlı tarihçilerinin başta "Osmanlı İmparatorluğu Tarihi" ve diğer başka eseleri ile tanıdığı bir müsteşriktir. 1842 yılında yazmaya başladığı hatıratı aile kökeninden ve doğumundan başlayarak nihai olarak 1852 yılına kadar devam etmektedir. Kendi el yazısı ile toplam 5904 sayfa 246 defter tutan hatıratı, ilk defa 1940 yılında Reinhart Bachofen von Echt tarafından kısaltılarak yayınlanmıştır. Bachofen'in bu kısaltmasından dolayı başta Hammer biyografisi için değerli olan dönüm noktaları karanlıkta kalmaktadır. 1811'den itibaren ifa ettiği saray tercümanlığından (Hofdolmetsch) 1839'da Prens Metternich ile girdiği bir münakaşa

---

¹ Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Programı öğrencisi. omerfarukdemirkan@gmail.com

sebebiyle olaylı bir şekilde uzaklaştırılması hakkında yayınlanan hatıratta kısa bilgi verilmiştir. Osmanlı'nın Viyana Büyükelçisi Sadık Rıfat Paşa'nın da dahil olduğu bu olayı Hammer'in yayınlanmamış hatırları ışığında makalemizde incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Joseph Hammer Purgstall, Hammer'in Hatıratı, Prens Metternich, Sadık Rıfat Paşa.

Abstract

Joseph Freiherr Hammer Purgstall is an orientalist who is known by Ottoman historians primarily for “History of the Ottoman Empire” and his many other works. Hammer begins to write his memories in 1842. These memories begin with the origins of his family and continue with his birth, finally end up at 1852. The memories are 5904 pages 246 notebooks by Hammer's own handwriting, abridged and published by Reinhart Bachofen von Echt at 1940 as the first time. Since this abridgement of Bachofen, milestones which are very valuable for Hammer biography remain in the dark. It is shortly informed in the memories about being suspended from palace interpreting mission (Hofdolmetsch) at 1839 because of a dispute with Prince Metternich. Hammer had been conducting that mission since 1811. This incident, which included the Ottoman Ambassador to Vienna Sadık Rıfat Pasha, was examined in the light of Hammer's unpublished memories.

Keywords: Joseph Freiherr Hammer Purgstall, Hammer's memories, Prince Metternich, Sadık Rıfat Pasha

Joseph Hammer Purgstall, 1841'de düzenli olarak her yaz iki ayını geçirdiği Hainfeld' sarayında hatıralarını yazmaya başlar (Wentkers,2005:227) ve sağlık problemleri sebebiyle 1852'de bu faaliyetini sonlandırmak zorunda kalacaktır. Çocukluk yıllarından başladığı hatıratına düşülmüş son kayıt 29 Eylül 1852'yi taşımaktadır (Beydilli,2014:130). Hatıratını sonlandığında 246 defter ve 5904 sayfalık bir yığın ortaya çıkmıştır (Beydilli, 2014, s. 131). Hammer hayatta iken yayınlayamadığı hatırasını ölümünden sonra arkadaşı saray ve devlet matbaası direktörü Ritter Alois von Auer tarafından neşr etmek ister fakat beceremeyecektir. 1940'da Bilimler Akademisi tarafından görevlendirilen Reinhart Bachofen von Echt, Hammer'in hatıralarını kısaltarak, *Fontes rerum Austriacarum, Diplomataria et acta, 70. Band Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall: Erinnerungen aus meinem Leben 1774-1852* başlığı ile yayınlanır (Hammer-Purgstall 1940, s. VII-XII). Hammer'in okunması oldukça zor Alman el yazısını (Kurrentschrift) kullanması içerisinde çok fazla Almanca dışındaki dillerden kelimeler kullanılması metni okumayı güçleştirmiştir. Bu sebeple Bachofen'in neşrettiği metinde okuma hataları bulunmaktadır (Schmidt,2002:39). Bachofen'in el yazmalarında bulunan metni onda biri kadar kısaltarak yayına hazırlaması metnin başka bir sorunudur. Orijinal el yazmaları esas alınarak Hammer'in hatıratlarını ve mektuplarını üç ciltten oluşan *Joseph von Hammer-Purgstall: Erinnerungen und Briefe. Haz, Walter Höflechner - Alexandra Wagner, I-III.* adıyla başka bir eserde Bachofen'e göre daha az kısaltma yaparak yayınlanacaktır.

Hammer babasının kariyerini anlattığı henüz hatıratının birinci bölümden itibaren üstleri, devlet ricali, soylular ile gerilimli bir ilişkisini farklı vesileler ile anlatır. Dobra, müşkülpesent karakterinin de bunda büyük payı vardır. 1839'da saraydan uzaklaştırılmanın verdiği büyük hayal kırıklığı 1841'de yazmaya başladığı hatıratını etkilemiş olması da akla yatkı görünmekte. Hammer'in henüz daha Dresden'de elçi iken tanıdığı Prens Metternich ile hiçbir zaman yıldızı barışmayacaktır ve Hammer hatıratında Prensi devlet işlerinde keyfi davranışlarda (Willkür) bulunduğu için çok kere eleştirecektir. Hammer'in kariyerindeki en önemli dönüm kırılmalarından biri de Metternich ile gerilimli münasebetin sebep olduğu vakadır. 1811'de saray tercümanı (Hofdolmetsch) olarak tayin edilir. 27 yıl sonra görevinden oldukça dramatik bir şekilde uzaklaştırılacaktır. Hatıratında 37 sayfada yazdığı bu hadise Bachofen'in yayına hazırladığı metinde yalnızca birkaç cümledir. Hammer'in hatıratında Metternich ile olan gergin ilişkisi ön plandadır. Metternich'in kendisini İstanbul'a büyükelçi olarak göndermemesi- ki büyük hayalidir- diplomat olarak işe yaramayacağı düşünülmesi (Baykal,1942:128-131) saraydan uzaklaştırılması ve son olarak

Bilimler Akademisi kurma çalışmalarında anlatısında hep Metternich'i karşısına koyar. Ciddi bir gayr-i memnun portesi çizer.² Hatırat'ın karşılaştırmak için görevinden uzaklaştırılmasına dair Avusturya Devlet Arşivi'nde ilgili belgeler taransa da herhangi bir iz bulunamadı.³

Kayzer Franz Joseph Karl(ö.1835) zamanında Hammer'e edebi faaliyetlerinden dolayı Leopold nişanı sözü verilir (B45.H1.s.3.)⁴. Kayzerin ölümünden sonra Metternich ve Arşidük Ludwig daha önce sözün yerine getirilmesi için 3 defa gider gelir. Fakat bir cevap alamaz (B45.H1.s.4). Kont Kolowrat'ın tavsiyesi ile devletin üst düzey yürütme organlarından Conferenz'e, teamüllere aykırı olarak nişan ve yolsuzluk meselesi hakkında iki dilekçe yazar (B45.H1.s.5.). Dilekçeyi yazması üzerinden bir ay geçmesine rağmen herhangi bir işlem olmadığından Prens Metternich'e dilekçesinin işleme konmasını rica eder, Prens'in yakında haber alacağına dair cevabını prensin yanlış adımlarının başlangıcı olarak değerlendirir ve direkt dilekçe vermesinden dolayı Prens'in kendisini cezalandırmak istediğini düşünmektedir (B45.H1.s.6.). 15 Ocak'ta diplomat ve devlet müşaviri Ottenfels Hammer'i kalem dairesine davet eder. Burada Leopold nişanına uygun olmadığını bu sebeple Prens'in gerekli işlemleri yapmayacağına dair bir fermanı okur. Fermanın bizzat okumak isteyen Hammer'e Metternich'in emri ile göstermez. Hammer bir sahtekarlık (Falsum) ile karşı karşıya kaldığını düşünür. İşini arkasını bırakmaz ve arşidüklere mektuplar yazar(B45.H1.s.9.). Arşidük Franz Karl ile yalnız bir görüşme fırsatı yakalar. Arşidük Metternich'e karşı onu haksız bulacaktır, Franz Karl, Metternich ile problemi aralarında kayzerin ismini dahil etmeden çözmesi gerektiğinden bahseder (B45.H1.s.10-11).Bu görüşmede Franz Karl eşi Sophie ile görüştüğünü eşinin Hammer'in haklı bulunduğunu söyleyecektir. Daha sonra Hammer Sophie'ye bundan dolayı doğum gününde şiir yazıp Wiener Zeitung'da yayınlayacaktır (B45.H2.s.3-4.).

Ottenfels'den aldığı bir davet ile sonraki gün Prens Metternich ile görüşmeye davet edilir. Prens Hammer'e ikinci bir ferman okur. Fermanda Hammer'in yalnızca üstlerin ve altların değil halkın da haklarına tecavüz ettiğinden bahsedilir. Prens fermanı okurken Hammer prensin elinde başka bir ferman olduğunu düşünür. Hammer'in inanmadığını gören Metternich ona elindeki fermanı gösterir. Fakat bu dahi Hammer'in fermanın doğru olmadığına dair kanaatini değiştirmez. Hammer'in Prens ile aralarında çıkan tartışmadan

² Gelibolulu Mustafa Âli ile bir paralellik içindedir. Eserlerini ithaf ederek ve şiirler yazarak hamilik beklentisi iki alimde de göze çarpan ortak noktalardandır. Bir başka benzerlikleri ise Âli, Sinan Paşa'yı nasıl kendisine karşı konumlandırdıysa Hammer'de Metternich'i öyle konumlandırır. Mustafa Âli için: Cornell Fleischer, Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati,

³ Şeyma Bıçakçı Hanımefendi'ye teşekkürlerimi sunarım.

⁴ Viyana Bilimler Akademisi arşivinde bulunan hatıratın daktilo edilmiş halleri esas alınmıştır. Buch B olarak Hefte H olarak kısaltılmıştır.

sonra Ottenfels Metternich'in emri ile zabıt tutar. Bu sahneleri oldukça gergin tasvir eder Hammer, tartışmada alt dudağının öfkesinden dolayı titrediğini anlatır(B45.H2.s.4-8.) Bu tartışma Metternich'e Hammer'in saray tercümanlığından çıkarılması için fırsat verecektir.

Osmanlı ve Avusturya imparatorluğu arasında yapılacak olan bir ticari anlaşmanın günü belirlemek için buluşmak zorunda olan Hammer, Türk Büyükelçisi Sadık Rıfat Bey'e (Akyıldız, 2008:400-401) Metternich ile aralarında çıkan anlaşmazlıktan dolayı gelemeyeceğini söyler. Anlaşmazlığın ayrıntısı hakkında bilgi vermez. Rıfat Bey Metternich ile arabuluculuk yapmayı teklif etse de Hammer teşekkür eder bunun faydasında çok zararının olacağını söyler. Fakat Rıfat Bey Prens Lobkowitz'de yapılan konferans sonrası Hammer için arabuluculuk yapma isteğini sürdür. Hammer bunu fark eder Elçiden birkaç defa bunu yapmaması için rica eder (B45.H2.s.9). Elçinin bir şeyler daha yapacağından korkan Hammer Ottenfels'i buna karşı uyarır. 30 Ocak'ta Ottenfels'den davet alır. Burada Saray tercümanlığından çıkarıldığına dair fermanı kendisine okunur ve görevinden uzaklaştırılır (B45.H2.s.10-11). Yerine Valentin von Huzsar atanır.

Hammer'in olayın ayrıntıları hakkında bilgilere ulaşmamasına çabalasa da Rıfat Bey'in gerekli bilgileri aldığı anlaşılmaktadır. Resmi olarak uzaklaştırılmasından(30 Ocak) 5 gün sonra İstanbul'a tahriratında gerçekleşen bu tarihin ayrıntılarında bahseder (BOA.,HAT.,1197/47023A).⁵ Tahriratında "lede'-t-tahkik" öğrendiğini fakat nereden ve nasıl öğrendiğinden bahsetmez. Karşı çabaya rağmen hadisenin ayrıntısını kısa sürede vukufiyeti Rıfat Bey'in diplomatlık becerisi hakkında ipuçları da vermektedir.

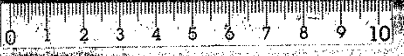
⁵ Belgenin aslı ve transkripsiyonu için Ekler bölümüne bakınız.

و باز سفیری سعادتمند رفت بان ائدی هفتیله طرفینه دروایره خبرنامه کتبی

اوستریا دولتی زجرهای بوطه بارده عامه بود که حسب الیجاب خدمت مذکور هسزده افراج و تبخیرله برینه موقفاً موسیوهوسا ران نصیب
 و تقیید اولیغی سمانا باشی قیامده طرفینه سوی عاجزانه اسفار و افاج اولوب سبب و حکمی دمن لری الخضوع امیراطور سابقه زمانه موسی
 حامل اولیغی نشانی برینسانک نیشی و عدالتی و امیراطور مشایخ و فائده هسکه دمن اشبو و عدل انجانیته هسک اولشمن زینده برینس
 جناب لری طرفینه کندوسنه افاده و تبخیر اولدنه شمیر قدر موسی الیه الرضه اشبو املنه و صوفی نیاز انجمنده اولیغی ضلوه کینه دمن استغاسی
 وقوعده موسی الیه کانه سسره دیگر بعضه فاسطیرله معاً اجرا انجمنه اوزره شمعی برنوع صاد و شربله ایچمه کیشیک حضور امیراطوری
 اسفار و استیذان اولیغی برینس موسی الیه افاج انجمنه وینه اسس اولدوب براتری ظهور البریکینه کیشی عمره مجلسی اصحا انجمنه استغاسی
 اسبوا فاده نلک اصلی اولیغی تیره ایچ و یوصورت برینس موسی الیه جناب لریه براز گرانه کلوب بارونه موسی الیه کلوب بکوز استغاسی
 انجمنه طرفینه قلم امیراطوری ایله محرم برنقطه تینینانه اسخطه ایله بالواسطه بارونه موسی الیه قرانت ایدرسج ایچر اسبوتیرینه کایا
 امیراطور مشایخ کدو خط و سیله اولوب برینس هسبته سی اولیغی و فطها کندوسنه مایه انجمنه کیشی بیانه و برینس مکتوب خبر برنطوره
 صحافت کلامه درج و انبیا ایله بونلک اوزرینه تکرار طرف امیراطور برینس اسطار و تسایار اوقاف نوجناب لری دمن اولکی کیم عدم اصغاله
 و کشف و برینس موسی الیه بوزینه فارشو کتیب ایروب اگر بر مؤخر کندوسنه نذات کلوب استغاسی جرم و وقوعه نشن ایچسره
 بوماده هسبته لساناً و شعراً طرف ایدر معایر برینس موسی الیه برطاف ناسزا سوزلر سوزلر اولیغی طرفینه برینس و فایزه ناموس و اعتبار
 نوز امیراطور برینس معایر عضو قبول اولدوب اولدوبله خدمت مذکوره دمن طرف و تبخیر اولیغی خبر انجمنه ایروکی

HAT. 1197/47023-A

HAT. 1197

Viyana Sefiri Sa'âdetlü Rıfat Beyefendi Hazretleri tarafından vürûd iden tahrîrâtın hallîdir. Fî 20 Zilka'ade sene [12]54

Avusturya Devleti Tercümanı bulunan Baron Hammer'in bu def'a hasbe'l-îcâb hıdmet-i mezkûresinden ihrâc ve teb'îdiyle yerine muvakkaten Mösyö Hussar'ın nasb ve ta'yîn oldundığı resmen baş kaçıllarya tarafından sûy-ı âcizâneme iş'âr ve ifâde olunub sebeb ve hükmünü dahi lede't-tahkîk imparator-ı sâbık zamanında mâmâileyhin hâmil olduğu nişânî rütbesinin terfî'î va'ad olunmuş ve imparator-ı müşârünileyhin vefatından sonra işbû va'adin incâzına himmet olunacağı rütbetlü Prens Metternich cenâbları tarafından kendisine ifâde ve tebşîr olunarak şimdiye kadar mûmâileyh aralıkta iş bu emeline vüsûlunu niyâz etmekte olduğu misillü geçende dahi istid'âsı vukû'unda mûmâileyh ke-enne (?) sırasında diğerk bazı münâsibleriyle ma'an icrâ etmek üzere şimdi bir nev' savuşturulmak için keyfiyetin huzûr-ı imparatorîye iş'âr ve istîzâne olundığı prens-i mûmâileyh ifâde etmiş ve yine arası uzayıp bir eseri zuhûr eylemediğinden keyfiyeti arz meclisi ashâbından istifsâr ile işbu ifâdenin aslı olmadığı tebeyyün eylemiş ve bu sûret prens-i mûmâileyh cenâblarına biraz girân gelib baron-ı mûmâileyhin bu gûne istid'â ve tahkîkâta ibtidârından dolayı kalem-i imparatorî ile muharrer bir kıt'a tenbîhnâme istihsâliyle bi'l-vâsita baron-ı mâmâileyhe kırâ'at ettirmiş ise de işbu tenbîhnâme güya imparator-ı müşârünileyhin kendü hatt-ı destiyle olmayub prensin halifesi olduğu ve kat'an kendisine te'sîr etmeyeceğini beyân ve prence mektup tahrîriyle tavr-ı edebe muhâlif kelimât derç ve ityân ile bunun üzerine tekrar taraf-ı imparatorîden ıstâr ve tesyâr olunan tevbihnâmeyi dahi evvelki gibi adem-i ısgâ ve tahfif ve prens-i mûmâileyhi yüzüne karşı tekzîb idüb eğer ki mu'ahharan kendisine nedâmet gelüb istifâ-yı cürm ve kusura teşebbüs eylemiş ise de bu madde zımnında lisânen ve iş'âren tavr-ı edebe mugâyir prens-i mûmâileyhe bir takım nâ-sezâ sözler söylemiş olduğu cihetiyle prensin vikâye-i namus ve i'tibâriyçün nezd-i imparatorîde mukârin-i afv u kabul olmayarak ol-vechle hıdmet-i mezkûreden tard ve teb'îd kılındığı haber alınmış idüğü.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA, HAT 1197/47023-A.

TPT.45

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Baykal, B. S. (1942), “Hammer’in Hatıratı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1(1), ss. 128-131.

Beydilli K. (2014), “Joseph Von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben Des Orients (Şark’ın Hazinesi) dergisi”, *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe İsmail Ersünsal’a Armağan* (Haz. Bilgin Aydın, Hatice Aynur, Mustafa B. Ülker). İstanbul: Ülke Armağan, ss. 129-276.

Hammer-Purgstall, J. F. (1940), *Erinnerunen aus meinem Leben. (Haz.)Reinhart Bachofen von Echt*, Wien und Leipzig: Hölder-Pichler-Tempsky.

Hammer-Purgstall, J. F. (2011), *Erinnerungen und Briefe I-III. (Haz.)Walter Höflechner, Aleksandra Wagner*, Graz: Historischen Landeskommission für Steiermark.

Schmid, J. (2002), *The Joys of Philology, Studies in Ottoman Literature, History and Orientalism (1500-1923)*, İstanbul: The Isis Press.

Wentker, S. (2005), Joseph Von Hammer-Purgstalls Erste Reise Nach Istanbul im Spiegel Seiner ‘Erinnerungen aus: Meinem Leben’, *Osmanlı Araştırmaları XXV*, ss. 225-246.